

SYNAGOGEN DEL 4

Synagogens funksjon II

Dan-Åke Mattsson

I den forrige delen av «Synagogen i det første århundre» (del 3) så vi på hvordan gudstjenesten i synagogen ble gjennomført. Selv om dette var den viktigste funksjonen, hadde synagogen mange andre funksjoner i det jødiske samfunn i det første århundre. Men før vi ser nærmere på disse starter vi vår drøftelse med å se på de personer som hadde ansvar i synagogen.

Oppgaver i synagogen

Ansvar og oppgaver i synagogen ble ikke tatt hånd av rabbinere eller prester. *International Standard Bible Encyclopedia* sier: «I de gamle synagogene var det ikke rabbinere som var overhoder, de som tok ledelsen var heller ikke avhengig av herkomst (prestelinjen).»¹ I stedet var det de eldste sammen med synagogeforstanderen som hadde ansvaret og som fikk hjelp av synagogetjeneren.

Eldste

De som hadde hovedansvaret i den lokale synagogen var de eldste (gresk: *presbyteroi*). Oppslagsverket *McClintock & Strong Biblical Cyclopedia* skriver «Synagogen i de respektive byene var ledet av de eldste [hebr. *tsakam*, gr. *presbyteroi*], (Lukas 7:3) som utgjorde det lokale Sanhedrin.» De lokale sanhedrin var byens domstol som vi kommer til å drøfte senere i denne delen.

Synagogeforstander (heb. *rosh keneset*)

I Det nye testamente (NT) nevnes tre synagogeforstandere ved navn, Jarius (Mark 5:22), Krispus (Apg 18:8) og Sostenes² (Apg 18:17). Ordet synagogeforstander er oversatt fra det greske ordet *archisynagogos* som betyr «En som er overhode og som leder anliggender i en synagoge - 'president for en synagoge, leder av en synagoge.»³

Denne personen var altså en som hadde selve ansvaret i synagogen og ble ifølge oppslagsverket *International Standard Bible Encyclopedia* sannsynligvis valgt ut fra de eldste⁴. Oppslagsverket *The Interpreter's Dictionary of the Bible* skriver at: En *archisynagogos* ser ut til å ha vært valgt for en begrenset periode, sannsynligvis ett år. Men samme person kunne bli gjenvalgt; noen ganger livet ut.»⁵

---

¹ International Standard Bible Encyclopedia (1980) Bind IV, s. 681

² Etter at Krispus ble en kristen ser det ut til at Sostenes etterfulgte ham som synagogeforstander i Korint Det kan også være at Sostenes også ble en kristen fordi navnet Sostenes, som er sjeldent navn nevnes som en kristen bror i Paulus brev til Korint (1 Kor 1: 1) Se oppslagsverket Word Picture Bind III s. 302

³ Louw & Nida ord 53.93 (Bibleworks 4.0)

⁴ International Standard Bible Encyclopedia (1980) Bind IV, s. 681

⁵ The Interpreter's Dictionary of the Bible, Bind IV, s. 489

Ifølge bibelkommentatoren F. Bruce kunne også oppgaven bli i familien: «Noen ganger ble oppgaven holdt på livstid og forble i samme familie, som inskripsjoner vitner om.»⁶ En av de inskripsjonene er *Theodotos-inskripsjonen*: «Theodotos, sønn av Vetenos, prest og synagogeforstander, sønn av en synagogeforstander og sønnesønn av en synagogeforstander, oppførte denne synagogen.»

Ansvar for synagogeforstanderen hadde må ha innbefattet det å følge med på det som skjedde i synagogen, som det kommer fram at han gjorde i Lukas 13:14: «Men synagogeforstanderen ble forarget fordi Jesus helbredet på sabbaten, og han sa til forsamlingen: 'Det er seks dager til å arbeide på. Da kan dere komme og la dere helbrede, men ikke på sabbaten'.»

Han hadde også ansvaret for gudstjenesten, som vises da Paulus og Barnabas var på besøk i en synagoge i Antiokia i Pisidia. «Etter tekstlesningen fra loven og profetene sendte synagogeforstanderne bud ned til dem: «Brødre, har dere et ord til oppbyggelse for folket, så tal.» (Apg 13:15)

Oppslagsverket *The Interpreter's Dictionary of the Bible* sier videre om synagogeforstanderens oppgave: «Ifølge noen lærde var det i det første århundre synagogeforstanderen som valgte den profetiske teksten som skulle leses på sabbaten. På den måten var det han som satte temaet for prekenen. På et tidspunkt virker det som om han la fullstendig beslag på æren av å lese Toraen. Mot en slik misbruk av autoritet ser det ut til å være henvist til i den apokryfe *halakah*. Der den forbyr *archisynagogos* [synagogeforstanderen] å lese Toraen med mindre han blir spurt av forsamlingen. (Tosef. Meg IV.21).»⁷

Det ser ut til at en synagoge kunne ha flere forstandere, slik vi leser i Apg 13:15: «Etter at det var lest fra loven og profetene, sendte **synagogeforstanderne** noen ned til dem.» At dette skulle ha vært tilfelle har blitt trukket i tvil av noen, men det er funnet inskripsjoner som kan sannsynliggjøre denne praksisen. Oppslagsverket *Pictorial Encyclopedia of the Bible* forteller: «En tekst fra Apamea i Syria inneholder en liste med tre slike embetspersoner og bruker da flertalsformen.»⁸

Et annet sted som har vært gjenstand for språklig diskusjon er Lukas 8:41. Her forekommer ikke det vanlige greske ordet for synagogeforstander, *archisynagogos*, men *archon*. Som en kommentar til bruken av '*archon*' skriver *Pictorial Encyclopedia of the Bible*: «Dette begrepet er sjeldent, men har vært funnet i inskripsjoner fra den samme tidsperiode som et alternativ og mindre riktig form for '*archisynagogos*'. Siden begrepet fortsatt var i endring og foreløpig ikke fastsatt i det litterære språket, er det forventet at slike varianter vil bli funnet.»⁹ Som vi senere skal se ble det praktisert pisking som avstraffelsemetode i synagogen, en oppgave som var betrodd synagogeforstanderen. «Han [synagogeforstanderen] utførte også rådets beslutning av fysisk avstraffelse.»¹⁰

---

⁶ The Books of Acts, s. 267-8, fotnote 23

⁷ The Interpreter's Dictionary of the Bible, Bind IV s. 489

⁸ Pictorial Encyclopedia of the Bible (1976) Bind V, s. 564

⁹ Ibid

¹⁰ Ibid

Synagogetjeneren (hebr. *hazzan*)

Synagogetjenerens oppgave var som oftest å assistere synagogeforstanderen. Vi finner en synagogetjener (gr. *hyperetes*) i Lukas 4:20 «Så rullet han [Jesus] bokrullen sammen, rakte den til **tjeneren** og satte seg.» Å hente og overrekke skriftruller til de som skulle lese var bare en av mange oppgaver en tjener i synagogen hadde. *Oppslagsverket McClintock & Strong Encyclopedia* skriver: «Han tok hånd om møblene, åpnet dørene, rengjorde synagogen, tente lampene, gjorde bygningen klar til gudstjenesten, og kalte folket sammen til tilbedelse, ropte opp navnene på de som var valgt ut av synagogens ledere til å komme opp på plattformen for å lese et avsnitt fra loven og profetene, ...»¹¹ I tillegg kunne han også fungere som lærer i synagogens barneskole, han utførte

Almisse-utdeler

Som vi også senere skal se var det vanlig med innsamlinger til de fattige i synagogen. Til å dele ut gavene fantes det spesielt utvalgte almisse-utdelere. *Misjná* sier: «Innsamlingen av penger ble utført av to personer mens utdelingen ble gjort av tre personer.»¹²

Kvinner

Det ser ut til at kvinner ikke hadde noen del i undervisningen i synagogen. *International Standard Bible Encyclopedia* skriver om hvem som kunne lede bønner og lese fra loven «En hvilken som helst mann kunne lede bønner og oversette skriften.»¹³

Domstol

Selv om synagogen først og fremst ble brukt til undervisning ble den også brukt som lokal domstol også kalt «lokale sanhedrin»¹⁴ som det kommer fram i Lukas 21:12: «Men før alt dette skjer, skal de legge hånd på dere og forfølge dere, overgi dere til domstolen i synagogene ...» NT nevner to «typer» av straff som ble utdelt, pisking eller utstøtelse. «Og ta dere i vare for menneskene! For de skal overgi dere til domstolene og **piske** dere i synagogene» (Matt 10:17). «De sa dette fordi de var redde for jødene. Jødene hadde alt bestemt at den som bekjente at Jesus var Messias, skulle **utstøtes** av synagogen.» (Joh 9:22).

De som hadde ansvaret for å dømme i synagogen var etter all sannsynlighet de eldste. «Det er høyst sannsynlig at det var spesielt innenfor deres [synagogens eldste] kompetanse å utøve den mest tungtveiende av alle religiøse disiplinære handlinger: kunngjøringen om ekskludering eller utstøtelse fra menigheten.»¹⁵

Utsøtelse

Som vi så er utstøtelse fra synagogen nevnt flere ganger i NT. Jesus advarte sine etterfølgere om at det skulle komme en tid da dette skulle skje. «De skal utstøte dere av synagogen.» (Joh 16: 2) At det å bli utstøtt fra synagogen ble sett på som en alvorlig straff kommer fram i Joh 12:42 «Likevel var det mange som trodde på ham [Jesus], også av rådsherrene. Men på grunn av fariseerne bekjente de det ikke, for at de ikke skulle bli utstøtt av synagogen.» Synagogen hadde tre former eller grader for utstøtelse.

---

¹¹ McClintock & Strong Encyclopedia (*Synagogue - Biblical Cyclopedia*)

¹² mPeah 8: 7H

¹³ International Standard Bible Encyclopedia (1980) Bind. IV s. 681

¹⁴ Det Store sanhedrin holdt til i Jerusalem og bestod av 71 personer som fungerte som jødernes høyesterett.

¹⁵ The History of the Jewish (1986), Bind II, s. 431

nidduj'

Den første som på hebraisk ble kalt *nidduj'* innbefattet det at den utstøtte personen «var nektet å bruke badekaret, barberhøvelen eller hyggemåltider. De som hadde med ham å gjøre ble befalt å holde seg på ca. 2 meters avstand. Han fikk lov til å dra til templet, men fikk ikke gå omkring som vanlig. Straffelengden var tretti dager, og kunne bli utvidet til seksti eller nitti dager hvis nødvendig.»¹⁶

cherem

Hvis personen ikke hadde forbedret seg ble den neste utstøtelsen, kalt *cherem* på hebarisk, satt ut i live. «Nå ble det pålagt strengere straffer. Lovbryteren hadde ikke lov til å undervise eller bli undervist i selskap med andre, å ansette eller å bli ansatt, og heller ikke å utføre kommersielle transaksjoner utover å kjøpe livets nødvendigheter. Dommen ble avsagt av en domstol på ti, og ble ledsaget av en høytidelig forbannelse ...»¹⁷

shamma-tha

Den siste form for utstøtelse var den alvorligste. «Sist fulgte (*shamma-tha*), som var en total avskjæring fra menigheten. Det har blitt antatt av noen at disse to sistnevnte formene for utstøtelse ikke kunne skilles fra hverandre.»¹⁸

Når man kjenner til dette forstår man godt hvorfor foreldrene til en blindfødt mann som Jesus helbredet var så redde for å si sin mening til fariseerne. «Men hvordan det er gått til at han nå kan se, vet vi ikke, og heller ikke hvem som har åpnet øynene hans. Spør ham selv, han er gammel nok til å svare for seg'. De sa dette fordi de var redde for jødene. Jødene hadde alt bestemt at den som bekjente at Jesus var Messias, skulle utstøtes av synagogen.» (Joh 9: 21, 22). Mannen som ble helbredet og som bare fortalte det Jesus hadde gjort ham ble til slutt utstøtt fra synagogen. «'Du er født som en synder tvers igjennom, og du vil belære oss?' sa de. Så kastet de ham ut.» (Joh 9: 34)

Pisking

Pisking er ikke omtalt som avstraffelsesmetode i Moseloven, men var allikevel vanlig hos jødene i det 1 årh. Som nevnt ovenfor forutsa Jesus en slik behandling av sine etterfølgere. I *Misjná* finnes det en utførlig beskrivelse av hvordan dette skulle utføres.

«De binder hans to hender til en stolpe på hver side, og synagogetjeneren griper fatt i klærne hans – hvis de blir flerret, blir de flerret, hvis de blir revet helt i stykker, blir de revet helt i stykker – slik at brystet hans blir blottet. En stein blir plassert bak ham, og på den står synagogetjeneren med en reim av kalvehud i hånden. Den er lagt dobbelt og dobbelt igjen, og to [andre] reimer som går opp og ned [er festet] til den. Håndtaket på reimen er en håndsbredd langt og en håndsbredd bredt, og enden skal nå til navlen hans. Han gir ham en tredjedel av piskeslagene foran og to tredjedeler bak, og han må ikke slå ham når han står eller sitter, men bare når han bøyer seg ned, for det står skrevet: *Dommeren skal få ham til å legge seg ned*. Og han som slår, slår med én hånd av all makt.»¹⁹

---

¹⁶ McClintock & Strong, Bind III, s. 93

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid

¹⁹ mMakkot 3: 12,13. Herbert Danbys oversettelse, s. 408, 409.

<https://archive.org/details/DanbyMishnah/page/407/mode/1up?view=theater>

Paulus som hadde vært en ivrig forfølger av de kristne fikk smake egen medisin som han beskriver i Korinterbrevet: «Av jødene har jeg fem ganger fått de trettini slagene.» (2 Kor 11:24) Grunnen til at det var nøye med at antall slag holdt seg under 40 kommer fram av *Misjné*. «Hvor mange piskeslag gir de en mann? Førsti på ett nær, for det står skrevet: *Ved tallet førti*; [det vil si] et tall nær førti ... Hvis han dør under hans hånd, er den som pisker, ikke straffskyldig. Men hvis han har gitt ham ett piskeslag for mye og han så har dødd, må han rømme i landflyktighet på grunn av ham.» (Makkot 3: 10,14)

Skole

En viktig del i en jødes liv var det å kunne lese og skrive, og et naturlig sted å lære dette var i synagogen. Det ser ut til at man begynte på skolen i fem års alderen og ble undervist av synagogetjeneren (*hazzan*) eller en lokal toralærer. Hovedmålet med opplæringen var at man skulle kunne lese og forstå toraen (loven). Nettstedet *biblescholars.com* sier litt om måten man underviste på i tillegg til det å lære å lese og skrive:

«Det er imidlertid ett faktum som er av største betydning for vår forståelse av emnet [undervisningen] og det er: selv om bokruller, eller bøker for lesing og studier, ble brukt og selv om det å skrive var høyt utviklet, var skrivemateriell kostbare og knappe. I tillegg til at alle manuskripter måtte skrives av for hånd av skriftlærde som var utdannet til dette. Derfor betydde læring vanligvis memorering ved gjentakende repetisjoner. Professor *Shmuel Safrai* ... forteller: 'Individuelle og gruppestudier av Bibelen, repetisjon av passasjene osv. ble ofte gjort ved å synge dem høyt. Det er fra dette det hyppige uttrykket «*kvitring av barn*», som ble hørt av folk som gikk like ved en synagoge mens barna resiterte et vers, kommer fra'».²⁰

At Jesus hadde fått god opplæring av sine foreldre, men sannsynlig også fra synagogen ser vi av hans kunnskap allerede som tolvåring. Lukas 2:46-47: «Der satt han blant lærerne, lyttet til dem og stilte spørsmål. ⁴⁷ Alle som hørte ham, undret seg over hvor forstandig han var og hvor godt han svarte.»

Herberge

Ifølge Moseloven var jødiske menn pålagt å overvære tre høytider i Jerusalem «Tre ganger om året skal alle dine menn tre fram for Herren din Gud på det stedet han velger ut: ved de usyrede brøds høytid, ukefesten og løvhyttefesten²¹.» (5 Mos 16:16). Dette må ha ført til at det ved disse tider var mange tilreisende som hadde behov for herberge i Jerusalem. I følge *Theodotos-inskripsjonen* var det mulighet for overnatting knyttet til synagogen. «Theodotos, ... oppførte denne synagogen til opplesing av Toraen og undervisning i budene, og gjestekammeret og de øverste rommene ... overnatting for dem som trenger dem fra utlandet ...»

Innsamling til de fattige

Synagogen var også et sted der man samlet inn penger til forskjellige formål «Når du gir til de fattige, skal du ikke utbasunere det, slik hyklerne gjør i synagogene.» (Matt 6:2). Den jødiske historikeren Flavius Josefus (37 f.Kr – ca. 100 e.Kr) nevner også at slike innsamlinger fant sted. Han gjengir et brev der det nevnes at en embedsmann hadde gått ut over Julius Ceasars direktiv og forbudt jødene å komme sammen i deres synagoger og utføre sin gudstjeneste og å foreta innsamlinger: «Jeg liker ikke at slike påbud skal lages imot mine venner og

²⁰ <https://www.biblescholars.org/2013/05/study-shows-jesus-as-rabbi.html>

²¹ Påsken, pinsen og løvhyttefesten

forbundsfeller, der de [jødene] forbys å leve etter sine skikker eller å samle inn bidrag til fellesmåltidene og de hellige høytidene. Når de ikke engang forbys å gjøre det i selveste Roma.»²² Slike innsamlinger er også nevnt i *Misjná* «De samler inn vilkårlig og deler ut vilkårlig.» (Demai 3: 1G). Boken *The History of the Jewish people* forteller om innsamlingen i synagogen: «Det var i synagogene innsamlingen av almisser fant sted. Det ble gjort en forskjell mellom den ukentlige pengekassen (cupa), hvorfra de lokale fattige ble støttet regelmessig en gang i uken, og 'tallerkenen', som enhver trengende person (spesielt fremmede) kunne få en daglig porsjon fra.»²³

Vi har i denne serien sett at synagogen på Jesu tid var et meget godt innarbeidet sted for jødene å komme sammen. Forskere sier at denne måten å tilbe og samles på var helt unik. Vi har også sett at Jesus og hans etterfølgere gjorde god bruk av synagogen i forkynnelsen av evangeliet. Da er det kanskje ikke så rart at man finner mange felles trekk mellom synagogen og den kristne menighet. Det er dette den siste delen av serien vil ta opp.

BIBLIOGRAFI

Antiquities of the Jews Flavius Josefus, oversatt av William Whiston, A.M., Ed
Flavius Josephus, Antiquities of the Jews, Book 1, Whiston chapter pr. (tufts.edu)

The Books of the Acts Bruce. F. F., 1981, The International Commentary on The New Testament, Eerdmans Publishing, Michigan

McClintock J & Strong J., Cyclopedia of Biblical, Theological And Ecclestial Literature, 2000. Elektronisk utgave. Ages Software, USA og [Synagogue - Biblical Cyclopedia](#)

The International Standard Bible Encyclopedia. Ed. Bromiley, 1988 Eerdmans Publishing, Michigan

The Interpreter's Dictionary of the Bible, An Illustrated Encyclopedia, Ed. Buttrick G. A., 1962, Abingdon Press, Nashville

Louw & Nida Greek NT Lexicon based on Semantic Domains, 2nd Ed. 1988. Elektronisk utgave i Bibleworks 4.0, 1998

The Mishna, A New Translation, 1988, Neusner Jacob. Yale University Press, London

Pictorial Encyclopedia of the Bible, Ed. Tenney. M., 1976, Zondervan, Michigan

The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ 175 B.C – A.D. 135 Emil Shürer, , A New English Version, Ed. Vermes G., 1986, Clark Ltd, Edinburgh

Word Pictures in the New Testament, 1930. Robinso. T., Elektronisk utgave i BibleWorks 4.0

---

²² Antiquities of the Jews 14. 214. <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus:text1999.01.0146:book=section=185>

²³ The History of the Jewish People (1986) Bind II s. 437